

Tomas Tranströmer

A Nobel-díj várományosa

Sokan és sokat írtak már költészetéről, de vonzó mélysége titkát máig sem tudták megfejteni. Vannak dolgok, melyeket lehetetlen analizálni. Tranströmer a koncentráció mestere; versei intenzív pillanatképek, de váratlan dimenzióikban néha túlmutatnak ön-magukon, fizikai-lelki vetületek találkoznak bennük. A pillanat mintegy öröklétté szélesül, élet, halál belefér: mágikus realizmus.

Tomas Tranströmer rehabilitálja a nyelvet, ráébreszt bennünket a költészet szükségességére. Szavai valahogy nélkülözhetetlenek, ami kétségkívül a költői nagyság kritériuma. Negyvenhat nyelven van jelen – gudzszerati, hindi, tamil tolmácsolásban is. Pekingben nemrég művészkávéházat neveztek el róla. Mikor az újsághírt mutatja, még a borom is kilöttyen a metszett pohárból. A Nobel-díj jelölt nem veszi zokon. Hamiskásan rám mosolyog, legyint, zsebkendőjével törölgeti térdén a nedves foltot, miközben felesége, Monica kínai útjukról beszél. Lassan a fél világot bejárták.

Huszonhárom esztendő korában, 1954-ben jelent meg első verseskötete, a *117 vers* (117 diktér), s ezzel egy csapásra felzárkózott a hazai élbolyhoz. Nem „ígéretes tehetségként”, de kész költőként indult; személyes, érett stílusával meglegepte a legelfogulatlanabb irodalomkritikusokat is. Pedig stílusa, külsőre nézve, aligha mondható forradalminak. Tagadhatatlanul mégis valami újat, eladdig ismeretlent hozott a svéd lírába. Egy új dimenziót. Merész és többértelmű, de egyúttal egzakt metaforáival ráébresztette olvasóit a rejtett összefüggésekre, a mindennapi élet apró rejtélyeire, élményeire, hangulataira, melyeket mindannyian magunkban hordunk, anélkül, hogy a mélyből tudatosan felszínre hoznánk, anélkül, hogy szóval meg tudnánk nevezni. Tomas Tranströmer első verseskötete néhány hét alatt az utolsó szálig elkelt: vers és közönség egymásra talált.

Karl Vennberg és Olof Lagerkrantz – az ünnepektől nagyok – nyomban felismerték benne a született költőt. Tranströmernek nem szállt fejébe az elismerés. Nem búvárszédett, nem divatoskodott, még csak sorait sem szaporázta – megmaradt tranströmerinek, verseskötetről verseskötetre. Tette ezt anélkül, hogy vesztett volna vonzerejéből, újszerűségéből. Költészete valójában a körvonalazás művészete. Ment minden retorikától, feleslegestől. Képei láthatóak. Alakjai nem komputerfikciók; a lírai játékszín változásai soha nem rejtik el egészen arcát, a tranströmeri

szemet, mely a történéseknek oly sajátos légkört kölcsönöz. A hatvanas években igen sok támadás érte a balosok táborából „forradalmiatlan” költészetéért. Túlélte ezt is. A hangoskodók lassan elcsendesedtek, miközben Tranströmer a komor fal túloldalán utazgatott, hogy lelket öntsön kelet-európai költőtársaiba.

A nemzetközi porondon is a legjelentősebbek közé tartozik. Robert Bly egy svéd lírai antológia megjelenése kapcsán már 1970-ben Gunnar Ekelöf és Harry Martinson mellé sorolja, s hozzáteszi: „Tranströmer is one of the best poets of his generation in Europe”.

Tranströmer költészetéről doktori disszertációk születtek; irodalmi folyóiratok különszámokat szenteltek stílusának, szuggesztív képeinek. Megpróbálták azonosítani verseivel; példaképeket, hasonlatokat kerestek, hogy „rekeszt” találjanak neki. Haydn-nál, Bachnál, Wagnernél, Lisztnél kutattak támpontok, inspiráció után. A västeråsi költőt valóban elszakíthatatlan szálak fűzik a klasszikus zenéhez, s kétségkívül hatással voltak rá az elismert nagyok, például T. S. Eliot és Paul Éluard, a svéd költők sorából pedig talán leginkább Ragnar Thoursie.

Vallásossága nem a bibliai tilalmak kesernyés tömjénfüstje; istenkeresése emberi szomj, levegő a gondolat szárnyainak.

A *117 vers* klasszikus metrumnak természetes folytatása lesz nála később a szabad versforma. Ekelöfhez és Lindegrenhez hasonlatosan ő is az érzékelhető mögött megbúvó belső világ mivoltát kutatja, e kettő határvonalát igyekszik megtalálni, feltérképezni.

„Két igazság, útban egymás felé. Az egyik belülről, / a másik odakintről. / Találkozásuk tüzeiben esetleg meglátjuk önmagunkat” – írja a Prelúdiumok I-III egyik versszakában. Miszticizmusa végső soron emberközpontú, rajzai sallangtalanok, szinte aszketikusak, de szavai többnyire sokértelműek, sok-sok egymásba nyíló képet tükröznek, akár a csiszolt drágakő fazettái. Gondolatokat ébresztenek. Valahol bennünk válnak igazán mondanivalóvá, szintézisükben nyerik el végső tartalmukat.

Tomas Tranströmer pszichológusi bravúrral meríti meg metaforáit tudatunk ismeretlen mélységeiben, pillanatunk régióiban.

„A vers, mint bármely más mű, mindenkor saját érdemei alapján értékelendő. Az alkotó persze ott él az alkotásban így vagy úgy, ahogy a költő saját valósága, s ezen belül irodalmi, bölcséleti impulzusai, szociális tapasztalatai is valami új, önálló egésszé ötvöződnek a költeményben. A költemény ugyanakkor egy hosszú párbeszéd részét is képezi térben és időben, elismer vagy tagad korábbi állításokat, új kérdésekre válaszol szóval vagy hallgatással, ismeretlen olvasójához apellál. Az irodalmi mű tehát egyúttal önálló valóság és egy végtelen, határtalan dialógus részlete” – szögezi le Kjell Espmark költő, akadémikus, irodalomtörténész egy tanulmányában (Resans formel, Norstedt, 1983). Ennyit azoknak, akik az alkotót az alkotással kívánják azonosítani.

Tomas Tranströmer a szimbolizmusból, imagizmusból, szürrealizmusból sajátos, új, egyéni stílust formál magának. Képei az utóbbi években ugyan borúsabbakká váltak, ám árnyékban valahogy jobban érzékelhető a fény. J. E. Vold írja versei norvég kiadásának előszavában: „Költészetének fénye teli sötéttel, étellel, végzettel, emberséggel”.

Legutóbbi kötete, a *Gyászgondola* (Sorgegondolen, 1996) a lét-nemlét határmezsgyéjét vonja meg. A gyűjtemény címadó verse a gyöngülő Liszt Ferenchez látogat el velünk. Liszthez Velencébe, lánya férjének, Wagnernek halálos ágyához. Két nagy zeneszerző a naplementék híres városában, a süllyedő kultúrkinccsek között. A Palazzo Vendramin ablakából látni a csatorna vizén sikló karsú hajókat, de gondolán indulnak utolsó útjukra a végleg távozó is. Innen zongoravirtuózunk ötlete a *Gyászgondolához*. A *Gyászgondola* No. 2 Liszt torokszorongató búcsúztatója, s talán búcsúja is. Hisz minden temetés: emlékeztető. Ahogy Tranströmer írja egy versében: „Az út vége felé egyre / sűrűsödnek a felkiáltójelek. / Mint városba menet / a forgalmi lámpák”.

1990-ben agyvérzés éri. Jobb oldala megbénul, súlyos beszédzavarokkal küszködik. A *Gyászgondola* első verse, az *Áprilisi csend* (April och tystnad) erre a megpróbáltatásra utal: „Árnyékomba zárva billegek előre / akár egy hegedű / fekete tokjában”. Van-e némább egy tokjába zárt hegedűnél? Ám most sem adja fel még a reményt: „Amit még mondani szeretnék / elérhetetlen messze csillog / mint a zálogba tett ezüstnemű” – zárja le az utolsó strófát, de úgy tűnik, nem tesz igazán pontot utána. Nekem úgy tűnik. Egy kézzel játszik a gyönyörű zongorán, néha ingerülten rázza a fejét, abbahagyja, majd dacosan újra kezdi. Tranströmer dióhéjban. Összeszorul a torkom, mikor olvasom bal kézzel írt dedikációját.

Szeméből minden érzésárnnyalat kiolvasható. Csak a beszéd fog ki rajta néha. A hosszú mondatok. Ilyenkor Monica a mentőöve. Felesége szinte gondolatolvasó. Ha nem engedelmeskedik a nyelve, csak ránéz, s ha Monica ráhibáz egy-egy könyvcímre, recenzióra, idézetre, megelégedetten bólint. Beszélgetés közben folyóiratok közt keresgél, felüt egyet, leteszi elé segédletnek. Egyetlen szó sem kerül el figyelmét. Publikálatlan verseiből visszavesz, félretesz egyet, hogy még gondolkodik rajta. Egy interjúban mondta valahol: „Egy vers sohasem kész, inkább csak kénytelenségből fejezem be”.

Sok verséhez zenét is szereztek. A zeneszerzők listáján több magyar nevet is találunk.

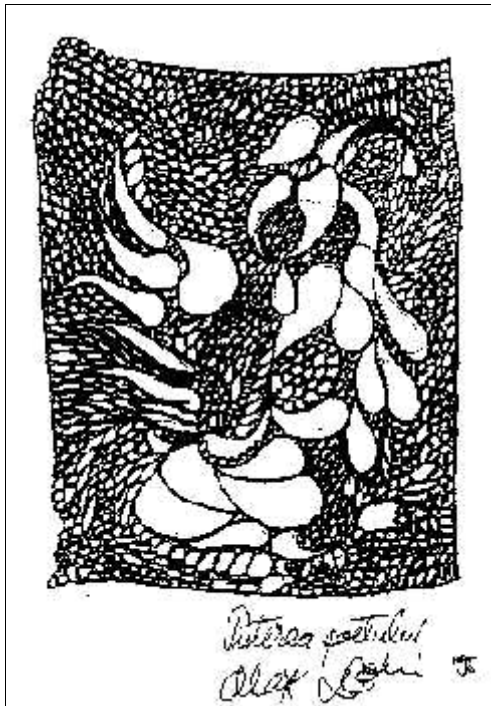
Tomas Tranströmer, aki „elméletileg” abszurdumnak tartja a versfordítást, mint már említettem, majd félszáz nyelven van jelen, s maga is számos neves költőt tolmácsolt angolból, németből, franciából. Fordított a Nobel-díjas Borisz Paszternáktól és Odys-seas Elytistől, s – elsősorban Thinsz Géza közreműködésével – magyar nagyjainktól, t.k. Illyés Gyulától, Pilinszky Jánostól, Weöres Sándortól, Nagy Lászlótól, Nemes Nagy Ágnestől és Szabó Lőrinctől is.

Pilinszky, akihez szoros baráti szálak fűzték, verseivel központi helyet foglal el fordításai között. 1973-ban saját gyűjteményébe (*Ösvények / Stigar*) is felvette. Tavaly megjelent fordításkötetében (*Műfordítások / Tolkningar*) 43 magyar költemény is szerepel.

Tomas Tranströmer életműve terjedelemlre nem nagy, mindössze tizenegy vékonyka verseskötet, bár minden új gyűjteményének megjelenése lírai eseménynek számít. Egyetlen prózakötetet adtak ki tőle (*Az emlékek látnak / Minnena ser mig*, 1993).

Nemrég a svéd „Kilencek díjával” tüntették ki.

Mervel Ferenc

Dohi Alexandru: A költő ereje